

YENİ BULGULAR IŞIĞINDA MÜSTEZAD

Dr. Muvaffak EFLATUN*

ÖZ: Arap edebiyatından, Fars ve Türk edebiyatlarına geçen müstezad, klasik nazım şekliyle yazılmış bir şiirin tüm mısralarına kısa mısralar getirilerek elde edilir. Türk edebiyatındaki ilk örneklerine XIV. yüzyıldan itibaren rastladığımız müstezad, XX. yüzyıla kadar yazılmaya devam etmiştir. Müstezad, Divan Şiirinin katı kurallarını zorlayan ve aşmaya çalışan bir yapı arz eder.

Bu makale, müstezadın klasik nazım şekilleri içindeki önemini vurgulamanın yanında, onunla ilgili bilgilere yeni açılımlar getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Müstezad, Türk edebiyatı, Divan şiiri, nazım şekilleri.

Mustezâd, In The Light Of New Findings

ABSTRACT: Mustezad which originates from Arabic literature and influences Persian and Turkish literatures has been obtained by adding the short lines into the all lines of a poem with classical writing types. We can witness the first examples of the Mustezad since 14th century of Turkish literature. But it has been keeping up being written in 20th century. Mustezad is tended to transcend the rigid rules of Divan (old-Ottoman) poem

This article emphasizes the significance of the Mustezad within the classical poetry types attempts to contribute the new dimensions for the understanding and comprehension of Mustezad by broader milieu.

Key words: Müstezad, Turkish literature, Divan literature, the types of poetry.

Giriş

Edebiyat teorisi ile ilgili kitaplarda, Divan edebiyatı nazım şekillerinin tanımlarıyla, vücûda getirilen örnekler ne derece örtüşmektedir? Bu sorunun cevabı nazım şekilleri ile ilgili örneklerin geniş ölçekli toplanıp, değer-

* Dumlupınar Üni. Fen Ed Fak. TDE Böl.

lendirilmesi ile mümkün olacaktır. Biz de bu düşünceden hareketle Divan edebiyatı nazım şekillerinden *müstezâdı* yüksek lisans tezi çerçevesinde incelemiştik (Eflatun, 1997). Zaman içinde daha sağlam verilere ulaşmak için tezde kullandığımız örnekleri genişlettik ve elde ettiğimiz neticeyi ilgililerin istifadesine sunmak istiyoruz.

Müstezâd aslen Arapça bir kelime olup, sözlüklerde artmış, ziyadeleşmiş anlamında kullanılmaktadır (Kâmûs, 1317; Lügat, 1322).

Bir nazım şekli olarak *müstezâdın* edebiyat terimleri ile ilgili kitaplarda değişik tanımlarına rastlandığı gibi, tanımlarla uygulamalar arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Makalemizde bu durum *müstezâd* örneklerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Arap ve Fars Edebiyatında Müstezâd

Divan edebiyatında kullanılan nazım şekillerinin çoğu gibi *müstezâd* da, Arap edebiyatında doğmuş, oradan önce Fars, sonra Türk edebiyatına geçmiştir. Nitekim Fuad Köprülü *müstezâdın* Arap edebiyatı kökenli olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Arap *müveşşahlarının* muhtelif şemâları gözden geçirilecek olursa Acem ve Türk edebiyatlarında *müstezâd* nâmı altında zikredilen nazım şekillerinin mutlaka bunları takliden vücuda getirildiği derhal anlaşılır.” (Köprülüzâde 1926: 170).

Fuad Köprülü'nün *müstezâdın* kaynağı olarak gösterdiği *müveşşah* ise, Arap edebiyatında bir şiir şekli olup, ekseriya beste ile okunmak üzere her türlü konuda yazılırdı. *Müveşşah*, beyitlerden ve beyitleri takip eden mısralar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Muayyen ve değişmez kaidelere bağlı kalmayan şâirler kendi mizaçlarına göre *müveşşahların* birçok yeni şeklini meydana getirdiler. Özellikle İbn Sanâ el-Mülk'ün icadı olan her mısraın ilk tefilesinin vezni *fâilün* ve bir cüzünü teşkil ettiği mısra ile aynı kafiyede bulunan şiirin *müstezâdla* benzerliği önemlidir. Şiirin şekli şöyledir:

Mazhab —A ————— A
 —A ————— A

Devr —B ————— B
 —B ————— B
 —B ————— B

Kufla —A ————— A
 —A ————— A

Devr —C ————— C
 —C ————— C

—C ————— C

Kufla —A ————— A

—A ————— A (Bencheneb 1960: 866-

868).

Yukarıda verdiğimiz şekille *müstezâd* benzerliği her ne kadar dikkati çekiyorsa da *müveşşahla müstezâd* arasındaki asıl benzerlik klastikleşmiş katı kurallara karşı koyma, nazımda yeni çıkış yolları arama noktasında kendini göstermektedir.

Fars edebiyatçıları ise, genelde müstezâdın tanımında ortak fikre sahiptir. Bu edebiyatçılardan Zeynep Hanlerî, *müstezâdı* “şairin her mısradan sonra, şiirin ölçüsüyle yazılmasa da anlam bakımından ona mürtebit vezinli bir parça eklediği nazım şekli olarak” (Hanleri 1341: 356), Zeyne’l-abidin el-Mutemen “Aruz cüzleriyle yazılmış kısa mısraların her mısraın sonunda tekrar edilmesidir. Kafiyeleri ayrı kafiyeye veya bağlandıkları mısralara ya da kendi mısralarının kafiyelerine tâbi olabilirler.” (el-Mutemen 1381: 119), Rıdvan Şeriat “Rubâinin, gazelin ya da kıtanın mısralarına kısa mısra eklenerek elde edilen şiir şekli” (Şeriat 1370: 146); Sîrûs Şemîsâ “Bir şiirin her mısraının sonuna (özellikle gazel, rubaî, kıt’a) kısa mısra getirilerek elde edilir. Zâid mısra, eklendiği mısra ile uygunluk gösterir. Kafiye bakımından da o şiirin kafiyesi ile simetrik olması gerekir.” (Şemîsâ 1385: 305-306) şeklinde tarif ederler.

Türk Edebiyatında Müstezâd

Türk edebiyatında *müstezâd* ile ilgili görüşlerde yer yer tutarsızlıklar göze çarpar. Süleyman Paşa, *Mebâniyyü’l-inşâ*’da *müstezâdı*, “*müstezâd* deyü mâbâdlarında kendilerine mürtebit bir fıkra-i mensûre merkûz olan mısra veyahut beyte derler” (Süleyman Paşa 1289: 133-134) ifadesiyle tanımlar.

Manastırlı Mehmet Rıfat’ın tanımı da Süleyman Paşa’nınkiyle aynıdır: “Mabadlarında kendilerine mürtebit bir fıkra-i mensûreye mürekkez olan müttehidü’l-vezn ve gazel gibi mukaffâ mısralardan tereküb eden şi’re denir.” (Manastırlı Mehmet Rıfat 1308: 680).

Ali Cemâleddin ise, Arûz-ı Türki adlı eserinde müstezâdın tanımını şöyle yapar: “*Müstezâd* iki kısım olup bir kısmı mısraları akabinde o mısra ile muhtelif veyahut müttehidü’l-kâfiye olarak bir fıkra-i mensûreyi mutazammın olan ve kısım-ı diğeri dahi fakat ikinci mısra âhirinde bir fıkra-i mensûre bulunan şi’re denir.” (Ali Cemâleddin 1291: 165).

Dikkat edilirse bu görüş sahipleri müstezâda has bir vezinden söz etmedikleri gibi *müstezâdın* ziyadesini de fıkra-i mensûre olarak nitelendirmektedirler. Müstezâdın ziyadeleri, katı kuralcı anlayışın etkisinde ka-

lan bu yazarlar tarafından ölçülü sayılmamakta ve mensûr fıkra olarak değerlendirilmektedir.

Bu görüş dışındaki bir kısım yazarlar müstezâdı, arûzun *mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün* kalıbıyla gazelden türemiş şi'rînin her mısraının sonuna *mef'ûlü fe'ûlün* cüzlerinden uygun birer kısa mısra eklenerek elde edilen nazım şeklinin adı olarak ifade ederler. Bu görüşü benimseyenler arasında Muallim Nâci (Muallim Nâci 1307: 221), Ali Cânib Yöntem (Yöntem 1926: 231-232), İsmail Habip Sevük (Sevük 1942: 123-125), Nihat Sami Banarlı (Banarlı 1972: 207), Cavit Kavcar (Kavcar, 1977), L. Sami Akalın (Akalın 1984: 195), Mehmet Zeki Pakalın (Pakalın 1993: 633), İskender Pala (Pala 1989: 373), Cem Dilçin (Dilçin 1992: 204), Hikmet İlaydın (İlaydın 1997: 129-130) gibi tanınmış yazarlar ve araştırmacılar vardır.

Haluk İpekten (İpekten 1994: 22), Ömer Faruk Akün (Akün 1994: 407) ve Mehmet Deligönül'ün (Deligönül 1972: 93-102) *müstezâda* yaklaşımı ise, diğerlerinden farklı ve kayda değerdir. Bunlardan Ömer Faruk Akün, *müstezâdın* gazelden türediğini belirtmekle beraber diğer nazım şekilleriyle de yazıldığını, fakat bunların çok sonraki zamanlara ait olduğunu ifade etmiştir. (Akün 1994: 407) Bilhassa *müstezâdla* ilgili çalışmaların en değerlisini kaleme alan Mehmet Deligönül, on altı divan taramış, bu divanlardan tespit ettiği *müstezâd*ları değerlendirmiştir. Buna göre; *müstezâdın mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün / mef'ûlü fe'ûlün* kalıbı ile ve gazel nazım şekli ile yazılmış tanımının dışına çıkan örnekler de vardır (Deligönül 1972: 93-102).

Türk edebiyatında *müstezâd* hakkındaki bu durum tespitinden sonra, ulaştığımız sonuçlarla edebiyat kitaplarındaki tanımlar arasındaki farklılıklar ortaya konulmuş olacaktır.

Değerlendirme

510 *müstezâd* örneği üzerinde yaptığımız bu incelemede ulaştığımız verileri sıralamak istiyoruz.

14. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında görülmeye başlanan *müstezâd*, yoğun olarak 18. yüzyılda kullanılmış ve 20. yüzyılda da yazılmaya devam etmiştir.

Türk edebiyatında tespit ettiğimiz ilk *müstezâd* örneği Nesîmî (Ö 1404)'ye aittir.

Araştırmamıza göre, Türk edebiyatında en fazla *müstezâd* yazan şairlerimiz ise kırk beş *müstezâdla* Mustakimzâde Süleyman Sadeddin (Ö.1788), yirmi üç *müstezâdla* Edirneli Nazmî'dir.

Elde ettiğimiz *müstezâd* örneklerinden hareketle bazı *müstezâd* terimlerinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu terimlerin büyük kısmı Hüse-

yin Ayvansarayî'nin *Eş'arnâme-i Müstezâd* (Hüseyin Ayvansarayî, Yz.) eserinde geçmektedir. Bu terimler şunlardır:

Mütekerrir Müstezâd: Ziyadeleri ve uzun mısraları tekrar eder.(Bkz. Örnek 1)

Müdevver Müstezâd: Ziyade mısraı kendinden sonra gelen mısraın başında tekrar eder.

Mutarraf Müstezâd: Ziyade mısraı uzun mısradan önce gelir. (Bkz. Örnek 8)

Müşterek Müstezâd: Ziyadeleri ve uzun mısraları farklı şairler tarafından yazılmıştır. (Bkz. Örnek 7)

Bunların dışında aşağıdaki terimler de diğer bazı kaynaklarda zikredilmektedir:

Sâde Müstezâd: Ziyadesi tektir.

Çifte Müstezâd: Ziyadesi çifttir. (Bkz. Örnek 7)

Müstezâd-ı Südâsiyye: Uzun mısraları mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün, ziyade mısraları mefâ'îlün mefâ'îlün olan *müstezâddır*.

Bazı yazarlar tarafından *müşterek müstezâdın* ilk defa Fıtnat Hanım'ın şâir Aynî'nin şiirine ziyade ekleyerek yaptığı iddia edilmekte ve bunun *müstezâd* için bir yenilik olduğu vurgulanmaktadır(Akün 1994: 407). Bizim tespitlerimize göre ilk örneğin Âlî'nin gazeline ziyade ekleyen Rûhî-i Bağdadî (Ö.1605) ye ait olduğu ortaya çıkmıştır.

Tespitlerimiz ışığında *müstezâdın* şekil özellikleri şöyledir:

Nazım Şekilleri

Yukarıda zikrettiğimiz araştırmacıların çoğuna göre *müstezâd*, gazelden türetilmiş ve ona ziyadeler eklenerek oluşturulmuş bir nazım şeklidir. Ancak yaptığımız araştırma *müstezâdın*, pek çok nazım şekline ziyadeler eklenmek suretiyle kaleme alınmış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı *müstezâdların* hangi nazım şeklinden türetilmiş ise, o nazım şeklinin başına *müstezâd* terimi getirilmek suretiyle (*müstezâd gazel, müstezâd kaside vb.*) adlandırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Yaptığımız incelememizde *müstezâdın* en fazla gazel nazım şeklinden türetildiğini, gazelden sonra en fazla kullanılan nazım şekillerinin rubaî ve kıt'a olduğunu tespit ettik. Bu nazım şekilleriyle birlikte, kullanılan diğer nazım şekillerinin istatistikî olarak oranları şu şekilde sıralanmıştır.

Nazım Şekli	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
<i>Gazel</i>	444	% 87.05
<i>Rubaî</i>	36	% 7.05
<i>Kıt'a</i>	7	% 1.32
<i>Kaside</i>	6	% 1.17
<i>Beyit</i>	4	% 0.78

<i>Murabba</i>	3	% 0.58
<i>Muhammes</i>	2	% 0.39
<i>Tahmis</i>	2	% 0.39
Diğerleri	6	% 1.17

Vezinler

Daha önceki araştırmalarda *müstezâdın* genellikle hezec bahrinde yazıldığı belirtilmiştir. Oysa *müstezâdlarda* en çok hezec bahri olmakla birlikte farklı bahirler de kullanılmıştır. *Müstezâdların* yalnız uzun mısraları ele aldığımda on sekiz farklı kalıbın kullanıldığını görülmektedir. Edebiyat araştırmacılarının çoğu, *müstezâdın* ziyade mısra kalıbının, uzun mısra kalıbının ilk ve son cüzlerinden oluştuğunu ifade ederler. Ancak bu görüşün dışında ziyade mısraın farklı şekilde teşkil edildiği örnekler de mevcuttur.

Müstezâdlarda kullanılan kalıplar ve yüzdeleri şöyledir:

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	397	% 77.84
mef'ûlü fe'ûlün		
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	29	% 5.68
fâ'ilâtün fâ'ilün		
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	21	% 4.11
mefâ'ilün mefâ'ilün		
mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	16	% 3.13
mef'ûlü fâ'ilün		
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	11	% 2.15
mefâ'ilün fe'ilün		
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'	4	% 0.78
mef'ûlü fe'ûl		
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	4	% 0.78
fâ'ilâtün fâ'ilün		
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	4	% 0.78
fe'ilâtün fe'ilün		
müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün fa'	3	% 0.58
müfte'ilün fa'		
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	2	% 0.39
mef'ûlü fe'ûlün		
mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	1	% 0.19
müstef'ilün fa'		
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûl	1	% 0.19
mef'ûlü fe'ûl		
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'	1	% 0.19
müstef'ilün fa'		
mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün	1	% 0.19

fâ'ilâtün fa'		
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	1	% 0.19
fâ'il fâ'il		
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün	1	% 0.19
fâ'ilâtün fâ'ilâtün		
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	1	% 0.19
fâ'ilâtün fa'		
mef'ülü fâ'ilâtün mef'ülü fâ'ilâtün	1	% 0.19
mef'ülü fâ'ilâtün		
mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	1	% 0.19
mefâ'ilün fe'ülün		
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	1	% 0.19
mefâ'ilün fe'ülün		
mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	1	% 0.19
mef'ülü fâ'ilün		
mef'ülü mefâ'ilü fe'ülün		
mef'ülü fâ'ilün		
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	1	% 0.19
fe'ilâtün fe'ilâtün		
fe'ilâtün fe'ülün		
mefâ'ilün	1	% 0.19
mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün		
müstef'ilün fe'ülün müstef'ilün fe'ülün	1	% 0.19
müstef'ilün fe'ülün		
müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün	1	% 0.19
müfte'ilün mefâ'ilün		
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1	% 0.19
mefâ'ilün mefâ'ilün		
mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	1	% 0.19
fâ'ilün fe'ülün		
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	1	% 0.19
müstef'ilün müstef'ilün		

Müstezâdların Kafiye Şeması Yönünden İncelenmesi

Bugüne kadar araştırmacılar *müstezâd*ın üç veya dört kafiyeleniş şeklini dile getirmelerine rağmen bizim tespitlerimiz, bunların otuz sekiz farklı tertip gösteren örneklerini ortaya koymuştur. Çift ziyadeli ve uzun mısra ile ziyadeleri tekrar eden, bizim *mütekerrir müstezâd* diyebileceğimiz çeşitleri şiirde zevkli bir kompozisyon meydana getirir. Özellikle *mütekerrir müstezâd*lar şiirin ahengini artırmaya vesile olur. Hiç bir klasik nazım şeklinde bu tür bir ahengi yakalayabilmek mümkün değildir. Bu ahenk zenginliğini yakalayan *müstezâd*ların kafiye örgüsünü şematik olarak gösterelim. Bunları şematize ederken uzun mısraları büyük harfle,

ziyadeleri küçük harfle, tekrar eden mısraları harflerin üzerine nakaratı ifade eden “n” harfiyle, kafiyeli olmayan mısraları da x ve y ile gösterdik. Bu noktaları göz önünde bulundurarak *müstezâd*ların şematik yapısını şu şekilde gösterebiliriz:

Müstezâd Gazel ve Kasidelerin Kafiye Şemaları

Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
Aa Aa Bb Aa	175	% 34.31
Aa Aa Bx Aa	28	% 5.49
Ab Ab Cc Ab	78	% 15.29
Ab Ab Cx Ab	144	% 28.23
Aaa Aaa Bbb Aaa	5	% 0.98
Aaa Aaa Bcc Aaa	1	% 0.19
Aab Aab Ccc Aab	2	% 0.39
Abb Abb Cdd Abb	1	% 0.19
Abb Abb Cde Abb	1	% 0.19
Aba Aba Cdc Aba	1	% 0.19
0. Aa ⁿ Aa ⁿ Bb Aa ⁿ	4	% 0.78
1. Aa ⁿ Bx Aa ⁿ Aa ⁿ	3	% 0.58
2. Ab ⁿ Cx Ab ⁿ Ab ⁿ	3	% 0.58
3. Ab Ab A ⁿ b A ⁿ b	1	% 0.19
4.		

Müstezâd Rubâîlerin Kafiye Şemaları

Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1. Aa Aa Bb Aa	8	% 1.56

2.	Aa Aa Xy Aa	4	% 0.78
3.	Ab Ab Cc Ab	7	% 1.37
4.	Ab Ab Xy Ab	16	% 3.13
5.	Abb Abb Abb Abb	1	% 0.19

Müstezâd Musammatların Kafiye Şemaları

a. Müstezâd Murabbalar:

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Aa Aa Aa Aa Bb Bb Bb Aa	1	% 0.19
2.	Ab ⁿ Ab ⁿ Ab ⁿ A ⁿ b ⁿ Cc Cc Cc A ⁿ b ⁿ	1	% 0.19
3.	Ab Ab Ab A ⁿ b ⁿ Cc Cc Cc A ⁿ b ⁿ	1	% 0.19

b. Müstezâd Muhammesler:

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Aa Aa Aa Aa Aa Bc Bc Bc Bc Bc	1	% 0.19
2.	Aa Aa Aa Aa Aa Bb Bb Bb Bb Bb	1	% 0.19

c. Müstezâd Tahmisler:

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Aaa Aaa Aaa Aaa Aaa Bbb Bbb Bbb Bbb Aaa	1	% 0.19

2.	Ab Ab Ab Ab Aa Cd Cd Cd Cd Aa	1	% 0.19
----	----------------------------------	---	--------

d. Müstezâd Müseddes:

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Aa Aa Aa Aa Aa Aa Bb Bb Bb Bb Aa Aa	1	% 0.19

Müstezâd Kıt'alar

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Xy Ab Xy Ab	5	% 0.98
2.	Xx Aa Xx Aa	2	% 0.39

Müstezâd Beyitler

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Aa Bb	1	% 0.19
2.	Aa Aa	1	% 0.19
3.	Ab Cd	1	% 0.19
4.	Ab Cc	1	% 0.19

Ziyadelerin Mısra Olarak Telakki Edildiği Müstezâdlar

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Aa Bb Cc Dd	3	% 0.59

Mutarraf Müstezâdlar

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
	aB aB cC aB	1	% 0.19

Müstezâd Mesneviler

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak
--	---------------	--------	--------------

1.	Aa Aa Bb Bb	1	Oranı % 0.19
----	-------------	---	-----------------

Diğer Şekiller

	Kafiye Şeması	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
1.	Xa Xa Xb Xb	1	% 0.19
2.	Ax Ab Cx Ab	1	% 0.19

Muhteva

Yaptığımız incelemede *müstezâd*ların birçok konuda yazıldığı ortaya çıkmıştır. Bunları oran olarak şöyle gösterebiliriz:

İşlenen Konu	Sayısı	Yüzde Olarak Oranı
<i>Aşk, Sevgili, Şarap, Tabiat</i>	411	% 80.58
<i>Na't</i>	19	% 3.19
<i>Hikemî</i>	17	% 3.33
<i>Münacaat</i>	14	% 2.74
<i>Tasavvuf</i>	9	% 1.76
<i>Medhiye</i>	7	% 1.37
<i>Şikâyet</i>	6	% 1.17
<i>Tevhid</i>	6	% 1.17
<i>Hezl</i>	6	% 1.17
<i>Hiciv</i>	5	% 0.98
<i>Tarih</i>	4	% 0.78
<i>Devriye</i>	3	% 0.58
<i>Diğerleri</i>	3	% 0.58

*Müstezâd*larla ilgili verdiğimiz bu istatistikî bilgilerden sonra halk şiirinde *müstezâd* ve *serbest müstezâd* hakkında kısaca bilgi vererek sonuca geçelim.

Halk şairleri, *müstezaddan* etkilenecek ayaklı (yedekli) dedikleri; *ayaklı kalenderi*, *ayaklı semâî*, *ayaklı divan* şekillerini meydana getirmişlerdir. Hikmet Dizdaroğlu “*Müstezâd* Divan şiirinde *arûzun mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün* kalıbına *mefâ’îlü fe’ûlün* parçası eklenerek yazılan şiirlere denir. Saz şâirleri ise *müstezâd*ın sınırını genişletmişler, *arûzun* başka başka kalıplarında *müstezâd* biçiminde yazdıkları şiirlere de ayaklı ya da yedekli adını vermişlerdir.” (Dizdaroğlu 1968: 276) diyerek bu konudaki düşüncelerini dile getirir. Bizim çalışmamız bu düşünceyi çürütmektedir. Zira *müstezâd* tek bir kalıba münhasıran yazılmamış ve çıkış noktası da halk şiiri değil kesinlikle Divan şiiridir.

Servet-i Fünûn edebiyatında karşılaştığımız *serbest müstezâd* terimi vardır. Bunun bütün arûz kalıplarıyla yazılması, uzun ve kısa mısraların bir düzene bağlı olmadan kullanılmasıyla klasik *müstezâd*dan ayrıldığı yazarlarca ifade edilmektedir (Andı 1997: 352). Fakat yaptığımız çalışmada klasik *müstezâd*da da kullanılan veznin çok fazla çeşitliliğe sahip olduğu görülmüştür. *Serbest müstezâd*ı klasik müstezâdın ayıran özelliklerin en azından birinin tutmadığını açıkça söyleyebiliriz.

Serbest müstezâd zamanla vezin ve kafîye kayıtlarına bağlı olmayan serbest nazma dönüşmüştür.

Sonuç

Müstezâd, Klasik edebiyatın birçok nazım şekliyle birçok konuda yazılmıştır. Bu da gösteriyor ki *müstezâd*; klasik nazım şekilciliği anlayışının dışında, bu anlayışı zorlayan, aşmaya çalışan bir yapı sergilemektedir. Araştırmamız sonucunda müstezâdın on sekiz farklı aruz kalıbında ve otuz sekiz değişik kafiyeleniş şeklinde olduğunu tespit ettik. Yine araştırmamızla, eski kaynaklarda adı geçen *müşterek müstezâd*, *mütekerrir müstezâd*, *mutarrafi müstezâd* vb. gibi bugün unutulmuş *müstezâd* terimlerini ortaya çıkardık.

Yukarıda verdiğimiz bütün bu bilgilerden hareketle *müstezâd*ın tanımını şöyle yapabiliriz: *Müstezâd*, klasik nazım şekliyle yazılmış şiirin bütün mısralarına kısa mısralar (ziyadeler) getirilerek oluşturulan bir nazım şeklidir. Bu tanıma göre *müstezâd*lar, hangi nazım şeklinden türetilmişse, o nazım şeklinin başına *müstezâd* terimi getirilerek (*müstezâd gazel*, *müstezâd kaside*, *müstezâd murabba* vb.) ifade edilmelidir.

Kısaca *müstezâd*, şiirde serbestlik arayışının bir sonucu olarak yüzyıllar boyunca devam eden bir tarzdir.

Müstezâd Örnekleri

I

Müstezâd-ı Mahfî

**Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün
Mef'ûlü Fe'ûlün**

1. Âhum dir iseñ heft semâya gider olsun
Olsun begüm olsun
Tek derd-i dilümden size dostlar haber olsun
Olsun begüm olsun
2. Şevk ile ruhuñ şem'ine olursa îcâzet
Cânum ile göñlüm
Yanmağı pervâne gibi bâl ü per olsun
Olsun begüm olsun

3. Hicründe gice vasluñı rü'yâda görüp de
Baña geleceksin
Sabrum gider elden bu gönül de gider olsun
Olsun begüm olsun
4. Haddünde hatuñ hasret ile ey yüzi gülşen
Çün bülbül-i pür-zâr
Feryâd u figânum giceler tâ seher olsun
Olsun begüm olsun
5. Zamm eyledügi vaslına kesr itme kerem kıl
Feth it dil evini
Tâ fazl-ı Hudâ kalbüñe çün cürm der olsun
Olsun begüm olsun
6. Renc ile muhabbet yakuban nâr-ı firâka
Hâk oldı bu Mâhfî
Dil teşneyi vasluñ ile sor huşk-ter olsun
Olsun begüm olsun (Eflatun 1997: 237-238)

II

Müstezâd Ruba'î Hevâyî
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'
mef'ûlü fe'ûl

Gördüm leb-i meygûnını bî-'akl oldum
Mecnûn gibi
Almış meyi 'ışkuñ beni bilmem n'oldum
Me'bûn gibi
Zülfüñ beni ey şûh mu'allak itdi
Mânend-i şebek
Zencîr-i gamuñ boynuma geçmiş buldum
Meymûn gibi (Eflatun 1997: 363)

III

Müstezâd Târîh

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
mefâ'ilün fe'ilün

'Ömer Efendi o fahru'l-kuzâtı Rûm ili
Medâr-ı fazl u kemâl
K'anunla sâbit olup müdde'â-yı şer'-i Hüdâ
Be-hükm-i 'adl ü kerîm
Olnca yümm ile tevcîhi Şumnu vü Ruscuk

Hakk ide mes'ûdeyn
 Çü şâhideyn gelüp fasl olundı ol da'vâ
 Be-hüccet-i tekrîm
 Tezâyüd üzre görince kemâl-i vasfın dil
 Bilendi mazmûnı
 Yazıldı sıhhat-ı sakkinde hatm ile imzâ
 Bu müstezâd-ı selîm
 Huzûra varmaga 'özin beyân idince kalem
 İdüp anı tasdîk
 Şehâde nakli gibi gâibâne kıl imlâ
 Kabûl ider o halîm
 Budur sicilli hayâlümde kayd 'ilâmı
 Du'â ile târîh
 'Ömer Efendiye bu iki mansıbın cânâ
 Mübârek ide Hakîm 1157 (Eflatun 1997: 367)

IV

Müstezâd Beyit

**mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
 mefâ'ilün fe'ülün**

Günâhum vezn idüp tartarsa Yezdân
 Eger adl ide Rahmân
 Neler çekse gerek mahşerde mîzân
 Dögünem taşla her ân (Eflatun 1997: 366)

V

**Müstezâd Tahmîs-i Kemâlî Ber-gazel-i Cemâl
 fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
 fâ'ilâtün fâ'ilün**

1. Kâf-ı vahdetdür vücûduñ zât-ı 'Ankâ bundadır
 Eyleme şübhe añâ
 'Âlem-i esmâyı tahkîk it müsemmâ bundadır
 Hâl ola tâ kim saña
 Tâlib oldugun hakîkat sırr-ı 'uzmâ bundadır
 Yâr-ı müstesnâ edâ
 Hatt-ı vechüñ şerh ider cennât u hûrâ bundadır
 Vech-i pâkinden dilâ
 Halkı ferdâya salar vâ'iz temâşâ bundadır
 Cümlesi bu andadır

2. Çeşm-i hûnbârum nazar kıldukça zîbâ nakşuña
 Ân-be-ân emân idüp
 Secde eyler cân u dil mihrâb-ı na'l-i rahşuna
 Hâk-i pâyuña düşüp
 Seyf-i kâtı'dur cemâlûñ kimse gelmez karşuña
 Tîg-ı berrândan geçüp
 Ben niçe cân virmeyüm la'l-i leb-i cân-bahşuña
 Tâ hayâta irişüp
 Şîve-i 'icâz-ı enfâs-ı Mesîhâ bundadur
 Zindelik ol cândadur
3. Sende mücmeldür çü gaybiyyât u 'ayniyyât-ı Hak
 Oldı böyle müttefak
 Nass ile sâbit ki sensin şübhesüz mir'at-ı Hak
 Gözün aç bir hoşça bak
 Halk-ı 'âlemden vücûdudur senün gâyyât-ı Hak
 Saña sırr-ı Hakk ehak
 Muhkemât-ı hatt-ı vechün mû-be-mû âyyât-ı Hak
 Bî-şek oldun mâsâdak
 Nükte-i seb'a'l-mesânî sırr-ı Tâhâ bundadur
 Nokta çün hâl andadur
4. Zâhide feth ola mı hergiz dilâ bu ta'miye
 Dimedükçe tâ sarîh
 Bâde-i 'ışk ile olmazsa dimâgı tankiye
 Tab'ıdur çünki kabîh
 Bir kadeh meyle eger eylerse sâkî terbiye
 Olur ol demde nakîh
 Varılır sırr-ı dehânından kelâm-ı nefsiye
 Câ-y-ı rıf'atdür sahîh
 La'line sormak gerek kenz-i habâyâ bundadur
 Yok dime bil kandadur
5. Cân mı kalmışdur ki bahr-ı vahdete gark olmaya
 Ka'rın anuñ bulmaya
 Dil mi vardur kim bu âteş-hânede hark olmaya
 Gül gibi hiç solmaya
 Sûfiyâ vahdet nedür bil mâil-i rızk olmaya
 Kalbe kesret tolmaya
 Hiç dehânuñla lebûñ tevhîd odur fark olmaya
 Cem' ü farkı k'olmaya
 İştibâh itmek ki sırr-ı lâ vü illâ bundadur
 Bul o cevher kândadur

6. Fakr ile fahr eyleyüp derdi çü kesb itdük Kemâl
 Hem-rehüñ tevfik ola
 Var nisâr eyle me‘ârif dürrlerin lü’lü misâl
 Hem-demüñ Sıddık ola
 Hoş dimişdür bu sözi ol nüktedân-ı ehl-i hâl
 Hayr ile tahkîk ola
 Hâksâr olsun seni şi‘rûñ unutturmaz Cemâl Böyle
- hoş tedkîk ola
 Bir eser koyup gidenler kendü guyâ bundadır
 Mahlasında mânedür (Eflatun 1997:
 347-348)

VI

**Murabba‘-ı Medîha-i FerruhîMüstezâd-ı Zamîme-i
 Girîdî-i Râmi**

**mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün
 mefâ‘ilün mefâ‘ilün**

1. Selâm olsun selâmetdür Edirne Bursa İstanbul
 Galata, Üsküdar Eyyûb
 Güzellerle kıyâmetdür Edirne Bursa İstanbul
 Galata Üsküdar Eyyûb
 Dimişler bir zerâfetdür Edirne Bursa İstanbul
 Galata Üsküdar Eyyûb
 Sanasın bâg-ı cennetdür Edirne Bursa İstanbul
 Galata Üsküdar Eyyûb
2. Birinüñ Tunca suyuyla kenâr-ı serv-i ra‘nâdur
 Biri mey-hâneye câdur
 Birinüñ kablıcasında güzeller verd-i zîbâdur
 Biri de bâg-ı dünyâdur
 Deniz mâlikleriyle pür birinüñ yanı deryâdur
 Biri ashâba mâdâdur
 Sanasın bâg-ı cennetdür Edirne Bursa İstanbul
 Galata Üsküdar Eyyûb
3. Akar her dem ayagina Mericdür gözlerüm yaşı
 Görüp resm-i kadem taşı
 İki çeşme-i nîlûfer subaşı ya bunar başı
 Biri Fıstıklıdan nâşî
 Benüm Kırk çeşmedür ‘aynüm rakîbüñdür Beşiktaş
 Galatanuñ da ‘ayyâşı

- Sanasın bâg-ı cennetdür Edirne Bursa İstanbul
Galata Üsküdar Eyyûb
4. Birinüñ bir taşı yegdür Semerkand u Buhâradan
Ziyâretgâh-ı zîbâdan
Edirne seyrini ister safâdur çıkma Bursadan
Say Üsküdarı mâdâdan
Biri birinden a‘lâdur gelen gitmez Galatadan
Galat çıkmaz suhen-zâdan
Sanasın bâg-ı cenetdür Edirne Bursa İstanbul
Galata Üsküdar Eyyûb
5. ‘Acemden ‘azm ider Rûma Kalender Hayderî Câmî
Seyâhatla bulur kâmı
Dimişler ümm-i dünyâdur görenler Mısr ile Şâmı
Bulur pâkîze hengâmı
Bu üç şehriñ neye benzer misâli Ferruhî nâmı
Üç ile altıdur Râmî
Sanasın bâg-ı cennetdür Edirne Bursa İstanbul
Galata Üsküdar Eyyûb (Eflatun 1997: 343-344)

VII

Gazel-i Fennî Çifte Müstezâd-ı Hevâyî

mef‘ûlü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ûlün
mef‘ûlü fe‘ûlün

1. Bir dil ki senüñ kâkülüñe beste degüldür
Yularsuz eşekdür
Bu söze ne şekdür
Dîvâne dinilmek aña şâyeste degüldür
Meymûn ya şebektür
Timsâc u semekdür
2. Her serv-i revânuñ beli etvârı güzeldür
Bostânda vü likin
Havuc gibi ammâ
Ol tâze-nihâlüm gibi nev-reste degüldür
San telli bebedür
Ya‘ni kelebekdür
3. Vâsf-ı kad-ı dil-dârda bin beyt yapılsa
Mızrâk gibi ammâ
Başı göge irse

- Bu mısra‘-ı mevzûn gibi ber-ceste degüldür
Bilmem ne dimekdür
Maklûb-ı semekdür
4. Efgân ki suâl eylemedüñ hâlümü bir dem
Ey puşt â me‘bûn
Kaltabân-ı magbûn
Yok merhametüñ bu dile vâ-reste degüldür
Hayvân ya böcekdür
Köylerde çökekdür
5. Üftâdelerün gerçi sayılmaz katı çokdur
Sakal sağışınca
Dünbe ‘adedünce
Fennîgibi herkes sana pâ-beste degüldür
Bir bağı köpekdür
Bir bende direkdür (Eflatun 1997: 341-342)

VIII

Mutarraf Müstezâd

Gazel-i Zâfî Süleyman Celvetî Müstezâd-ı Pertevî

Ahmed Celvetî

mefâ‘ilün

mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün

1. Zihî hâlet
Şehâ dînüñ kıyâmıdır şerî‘at
Zihî ‘izzet
Cihânuñ hem nizâmıdır şerî‘at
2. Budur eslem
Anuñla hıfz olup bu halk-ı ‘âlem
Gel it hizmet
Hakuñ dâru’s-selâmıdır şerî‘at
3. Turur dünyâ
Anuñladur bekâ-yı cümle eşyâ
Güzel hikmet
Esâsıdır devâmıdır şerî‘at
4. Eyâ ümmet
Anuñla feth olur bâb-ı tarîkat
O olup sünnet
Resûlu’llah kelâmıdır şerî‘at

5. Komış Kâdir
Hakikat gerçi kim sırr-ı Hudâdur
Anı fikr et
Velî ‘akluñ makâmıdur şerî‘at
6. Bu insânuñ
Hakikat hâssasıdur evliyânuñ
İdüp ni‘met
Bilün ahkâm-ı âmidür şerî‘at
7. Varur yoluñ
Hakikat tahtgâhıdur resûlüñ
İder himmet
Anuñ zâhir peyâmıdur şerî‘at
8. Ne hoş olmuş
Ma‘ârif bârgâhında kurulmuş
Reh-i nusret
Mücevher bir hıyâmıdur şerî‘at
9. Komaz düşmen
Hakikat şemsini saklar ‘adüvden
İder rahmet
Anuñ kat kat gumâmıdur şerî‘at
10. Sever esmâ
Tutagör Zâtîyâ şer‘-i Hudâyı
Güzel sohbet
Kemâlâtuñ tamâmıdur şerî‘at (Eflatun 1997: 331-332)

KAYNAKLAR

- AKALIN, Sami, 1984, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul.
- AKÜN, Ömer Faruk, 1994, “Divan Edebiyatı”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, IX, İstanbul, 407.
- Ali Cemâleddin, 1291, **Arûz-i Türkî**, İstanbul.
- ANDI, M. Fatih, 1997, **Servet-i Fünûn’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri**, İstanbul.
- BANARLI, Nihat Sami, 1972, **Resimli Türk Edebiyatı**, İstanbul.
- BENCHENEB Moh., 1960 “Müveşşah”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, VIII, İstanbul, 866-868.
- DELİGÖNÜL, Mehmet, 1972, “Müstezâd”, **TDA Yıllığı**, Ankara, 93-102.
- DİLÇİN, Cem, 1992, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara.

- DİZDAROĞLU, Hikmet, 1968, “Halk Şiirinde Türler”, **Türk Dili Dergisi**, Aralık, 276.
- EFLATUN, Muvaffak, 1997, **Türk Edebiyatında Müstezâd**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- HANLERİ, Zeynep, 1341, **Râhnümâ-yı Edebiyat-ı Fârisî**, Tahran.
- Hüseyin Ayvansarayî, **Eş’arnâme-i Müstezâd**, İstanbul Kütüphanesi, TY. 5466
- İLAYDIN, Hikmet, 1997, **Türk Edebiyatında Nazım**, Ankara.
- İPEKTEN, Haluk, 1994, **Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Arûz**, İstanbul.
- KAVCAR, Cavit, 1977, “Müstezâd”, **Türk Ansiklopedisi**, Ankara.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1926, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.
- Manastırlı Mehmet Rıfat, 1308, **Mecâmiü’l-Edeb**, İstanbul.
- Muallim Nâci, 1307, **Istilahât-ı Edebiyye**, İstanbul.
-1322, **Lügat-ı Nâci**, İstanbul.
- MUTEMEN Zeyne’l-abidin, 1381, **Tahavvül-i Şi’r-i Fârisî**, Tahran.
- MUTEMEN, Zeyne’l-abidin, 1381, **Tahavvül-i Şi’r-i Fârisî**, Tahran.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, 1993, **Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, İstanbul, 633.
- PALA, İskender, 1989, **Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara.
- SEVÜK, İsmail Habip, 1942, **Edebiyat Bilgileri**, İstanbul.
- Süleyman Paşa, 1289, **Mebâniü’l-inşâ**, II, İstanbul.
- ŞEMİSA, Sîrûs, 1385, **Envâ-ı Edebî**, Tahran.
- Şemseddin Sâmî, 1317, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul.
- ŞERİAT, Rıdvan, 1370, **Ferheng-i Istilahât-ı Edebî**, Tahran.
- YÖNTEM, Ali Cânib, 1926, **Edebîyat**, İstanbul.